

JAN SVOBODA, MAREK HRUBEC, ALBERT KASANDA:

Africká filosofie spoločnosti: Vývojová perspektiva

Praha: Filosofia, 2022, 159 s.

Trojica autorov sa podujala priblížiť stredoeurópskej, hlavne českej a slovenskej verejnosti Afriku, a zvlášť Etiópiu, v ďalšej publikácii venovanej tomuto kultúrnej, intelektuálne i filozoficky stále málo známemu kontinentu.¹ V troch kapitolách reflektovali chronológiu Afriky ako dôležitý predpoklad pre vnímanie africkej filozofie v súčasných globálnych kontextoch. Na druhej strane prezentovali africkú filozofiu ako jeden z pokusov o prekonávanie hlavne eurocentrizmu vo filozofii, najmä v dejinách filozofie.

Marek Hrubec v prvej kapitole mapuje najprv postkoloniálnu a dekoloniálnu etapu vo vývoji afrického kontinentu a jej rozličné sociálno-politické experimenty, ktoré korešpondovali s obdobím studenej vojny. V ďalšej časti venuje pozornosť obdobiu po skončení studenej vojny až do súčasnosti, v rámci čoho skúma prejavy silnejúceho multilateralizmu, v rámci ktorého sa v globálnom meradle vytvoril priestor pre pluralitu vo vzťahu k ďalším svetovým makroregiónom, predstavujúcim často veľké a najľudnatejšie krajiny sveta (s. 26 – 28). Kapitola tiež načrtáva budúcnosť afrických spoločenských modelov v prostredí globálnych polylaterálnych vzťahov (s. 35). Hrubec tvrdí, že na jednej strane sa uvedené vývojové fázy čiastočne navzájom prekrývajú a na druhej strane ich možno identifikovať vo väčšine afrických krajín (s. 49).

Jadrom celej knihy, a z môjho uhla pohľadu najzaujímavejšou, je druhá kapitola, ktorej autorom je Jan Svoboda, skúmajúci racionalitu v dejinách etiópskej filozofie. Autor konštatuje, že Etiópia a Egypt sú jedinými africkými krajinami majúcimi písomné zdroje siahajúce až do staroveku. Špecifikum Etiópie je v tom, že vlastný kultúrny charakter si udržala v priebehu mnohých stáročí (s. 73).

Svoboda dokazuje nesprávnosť tvrdení, že filozofia prišla do Afriky spolu s kolonializmom ako európsky „produkt“ transponovaný do afrického, respektíve etiópskeho kultúrneho a intelektuálneho prostredia. Prezentuje etiópsku filozofiu 17. storočia ako výsledok „nábožensko-spirituálneho, kultúrno-umeleckého i politicko-hospodárskeho

¹ Recenzovaná publikácia nadväzuje na predchádzajúce práce vydané vo vydavateľstve *Filosofia* v edícii *Filosofie a sociální vědy*. Pozri bližšie Kasanda (2018), Hrubec (ed.) (2008) a Svoboda – Štěch (eds.) (2012).

vývoja etiópskeho štátu“. V rámci daného obdobia venuje pozornosť dvom osobnostiam etiópskej filozofie, ktorými sú Zera Jakob (1599 – 1692) a jeho žiak a nasledovník Wolde Hijwot. Filozofickým východiskom Zera Jakoba bolo pochybovanie, s ktorým sa stretávame v európskej filozofii hlavne u René Descartesa. Svoje pochybnosti Zera Jakob zameriaval najmä na náboženstvo a jeho dogmy. V nadväznosti na to rozvíjal epistemologické úvahy, v ktorých formuloval pre človeka mravný postulát pravdivo a zodpovedne skúmať zámery božej vôle, využívajúc pritom nadanie vyplývajúce z ľudskej prirodzenosti, vrátane schopnosti uvedomovať si dôsledky svojich činov. Preto podľa jeho názoru „každý človek je zodpovedný za svoje vlastné činy“ (s. 55 – 56).

Zatiaľ čo filozofické úvahy Zera Jakoba sú teoretickejšie orientované na základe jeho metafyzicko-epistemologických skúmaní, úsilie Wolde Hijwota sa zameriavalo viac empiricky a s výraznejším akcentom na praktické potreby spoločnosti, aj s reformným úmyslom zlepšiť životné podmienky sociálnej vrstvy, ku ktorej patrila. V nadväznosti na to kládol dôraz na morálne hodnoty ako nespochybniteľný empirický fakt, ktorý musí každý človek a celá spoločnosť bezpodmienečne akceptovať. Svoboda tvrdí, že to Hijwota postavilo až do pozície mravokárcu.

Zera Jakob zaujímal kritické stanovisko k rozdielom veľkých náboženstiev, pretože si navzájom odporujú a spochybňujú ich tvrdenia o výlučnom vlastníctve pravdy i odmietaní uznať pravdivosť iných náboženstiev. Podľa jeho názoru iba vlastné racionálne skúmanie, nezávislé na existujúcich náboženstvách, nám pomôže odlíšiť pravdivé od nepravdivého (s. 83). Rovnako aj Wolde Hijwot bol presvedčený o potrebe racionálneho skúmania náboženstva. Podľa Jakoba bol človek stvorený ako nedokonalá bytosť, ale malo to slúžiť ako východisko, aby sa usiloval o svoju dokonalosť prostredníctvom rozumového poznania a rozvažovania.

Mňa, ako neutilitaristického konzekvencialistu, zvlášť zaujalo Svobodovo konštatovanie týkajúce sa Zera Jakoba, podľa ktorého „Boh stvoril človeka, aby niesol zodpovednosť za svoje konanie, aby bol tým, čím chce byť, dobrý alebo zlý, a ak sa rozhodne byť zlý, nemožno mu v tom zabrániť. Čo je potom v praxi oným kritériom správnosti našej slobodnej voľby? Podľa Zera Jakoba sú týmto kritériom očividne dôsledky našich činov, ktoré sú samy osebe zrejmé a ktorých zoznam je možné racionálne stanoviť. Svoju etiku autentickosti tým Zera Jakob v podstate dáva do úzkej súvislosti s utilitaristickým prístupom, ktorý mu slúži ako akási hodnotová (seba)reflexívna poistka, ktorá v praxi zaručuje trvalú vzťahnosť duchovných mohutností človeka, t. j. predovšetkým jeho najvlastnejších racionálnych zdrojov, ku skutočnosti ako skúsenosti“ (s. 88).

Keďže Wolde Hijwot bol Jakobovým žiakom, potom je celkom prirodzené, že kládol dôraz na uvedomelý a zodpovedný postoj človeka k ostatným ľuďom, ale aj

celej spoločnosti. Podľa jeho názoru, cieľom výchovy je vychovávať deti tak, aby sa z nich stali zodpovední a užitoční príslušníci spoločenstva, v ktorom žijú. Láska je ideálom, ktorý však nie je odtrhnutý od pozemského života. Práve naopak, v ich poňmaní je to niečo reálne, čo možno priamo nazerať v našej každodennej skúsenosti, ale čo môžeme aj uskutočňovať a účelovo tvoriť (s. 91 – 92).

Pozoruhodné sú paralely, ktoré nachádza Svoboda medzi učením Zera Jakoba a názormi Jana Amosa Komenského. Súvislosť medzi nimi vidí vo vnímaní spojitosti medzi pravdami viery a pravdami rozumu (ako na nebi, tak aj na zemi). Ideálom pre obidvoch nebola dvojaká pravda, uznávali iba jednu pravdu, ktorá platila všade. Svoboda konštatuje, že „...neutíchajúce myšlienkové úsilie o prirodzený súlad medzi oboma sférami našej principiálnej reflexie však nijako nepodceňovalo významný dobový obrat k empirii a priamemu pozorovaniu, opierajúci sa o racionalitu prírodných zákonov, rovnako ako nezabúdalo odvodzovať z tohto postoja ku skutočnosti pozitívne praktické ciele a ďalšie sociálne smerované motivácie“ (s. 114), čo sa neskôr odráža aj v myslení T. G. Masaryka.²

Aj na základe týchto tvrdení dospel Svoboda k záveru, že v Etiópii nachádzame nielen originálnu kultúru, ale aj svojbytnú racionalistickú filozofiu, ktorá vznikla v špecifickom kultúrnom prostredí a bola prejavom nezávislého kritického myslenia. V etiópskom kultúrnom i filozofickom dedičstve vidí odkaz aj pre prítomnosť, zdôrazňujúc význam prirodzenosti a „bezprostrednosť našej rozumovej schopnosti, ktorou ako ľudské bytosti všeobecne disponujeme“ (s. 115 – 116).

Albert Kasanda v tretej kapitole tejto práce analyzuje najprv afropolitné tendencie, odhaľuje ich limity i možnosti pokiaľ ide o africkú identitu a emancipáciu. Venuje pozornosť konceptu afropolitizmu a následne ho skúma vo vzťahu Afričanov k svetu, z hľadiska ich identity a možnosti spolupráce i integrácie. Koncept afropolitizmu je podľa jeho názoru dôležitým pojmom v africkej sociálnej a politickej filozofii, rovnako aj v kultúrnej teórii a praxi. Pripomína, že zástancovia afropolitizmu ho porovnávajú s panafricanizmom a smerom *négritude*. Tvrdia, že afropolitizmus je adekvátnejší pre prezentáciu africkej identity a emancipácie, ale aj priestoru a vzťahov Afričanov k ďalším oblastiam sveta, primárne v nových kontextoch a dopadoch globálnych prepojení (s. 119).

Diskusia o afropolitizme podľa Kasandu prispieva k obnove afrického sociálneho, kultúrneho a politického myslenia. Africká identita a emancipácia predstavujú dlhodobý proces, ktorý v sebe spája premeny a trvalosť, lokálnu a globálnu, partikulárnu a univerzálnu perspektívu (s. 138).

² Pozri bližšie Svoboda (2022, 173 – 182).

Cieľom tria autorov bolo predstaviť vývoj africkej filozofie a africkej spoločnosti v jej širších historických, sociálnych, politických i kultúrnych kontextoch, ukázať jej perspektívy v kontexte úsilia o spravodlivejší život. Myslím si, že sa to celkom úspešne podarilo, aj vo vzťahu k samotným dejinám filozofie, prostredníctvom prezentácie a analýzy racionalistických myšlienkových prúdov etiópskej filozofie 17. storočia, reprezentovaných Zera Jakobom a Wolde Hijwotom. Bez podrobnejšej znalosti ich etických názorov by bolo neadekvátne tvrdiť, že reprezentovali zárodoky konzekvencialistickej či utilitaristickej etiky, ale v každom prípade išlo o racionalistický model etických názorov, ktorý nájdeme v danej dobe aj v európskom etickom myslení.

Vasil Gluchman

Literatúra

- HRUBEC, M. (ed.) (2008): *Interkulturní dialog o lidských právech: Západní, islamské a konfuciánské perspektivy*. Praha: Filosofia.
- KASANDA, A. (2018): *Současná africká sociální a politická filosofie: Trendy, debaty a výzvy*. Praha: Filosofia.
- SVOBODA, J. – ŠTĚCH, O. (eds.) (2012): *Interkulturní vojna a mír*. Praha: Filosofia.
- SVOBODA, J. (2022): The crisis of modern man in the light of Masaryk's national philosophy, *Ethics & Bioethics (in Central Europe)*, 12 (3 – 4), 173 – 182. DOI: <https://doi.org/10.2478/ebce-2022-0012>

Vasil Gluchman
Prešovská univerzita v Prešove
Filozofická fakulta
Inštitút etiky a bioetiky
17. novembra 1
080 01 Prešov
Slovenská republika
Email: vasil.gluchman@unipo.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5778-8447>